

Орлов О.О.
кандидат біологічних наук, Поліський філіал УкрНДІЛГА,
Сіренський С.П.
пошукач, Державне управління екобезпеки
в Житомирській області

РІДКІСНІ РОСЛИНИ ГОРОДНИЦЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ ТА ЇХ ОХОРОНА

Протягом 2000 року 91 рідкісний вид судинних рослин був знайдений у Городницькому регіональному ландшафтному парку, включаючи 20 видів з Червоної книги України та 71 регіонально рідкісний вид. З ареалогічного погляду серед них найбільш цікавими є такі групи видів: середньоевропейські, субсередземноморські та бореальні.

Городницький регіональний ландшафтний парк (РЛП) орієнтовною площею 20 тис. га, що проектується, знаходиться в західній частині Житомирської області. Його територія входить до складу Центрального Полісся і простягається від с. Курчиця Новоград-Волинського району по р. Случ на захід до межі району із Рівненською областю. Землекористувачами на території згаданого парку є Курчицьке та Мало-Цвілянське лісництва Новоград-Волинського держлісгоспу та Городницьке і Дзержинське лісництва Городницького держлісгоспу.

Рослинність на території парку досить різноманітна. Серед природних типів рослинності переважають ліси, далі йдуть луки та болота, незначні площі займає водна рослинність. Лісові ценози чітко поділяються на два типи, які прив'язані до певних ландшафтів.

Перший тип – соснові та сосново-дубові ліси бореального характеру, типові для регіону в цілому, що сформувалися на дерново-підзолистих ґрунтах на флювіогляціальних, еолових або алювіальних переважно піщаних відкладах. Ці ліси займають переважно плоскі ділянки другої тераси р. Случ та плоскі значні за розмірами ділянки невисоких міжріч. Другий тип – сосново-грабово-дубові, дубові, грабово-дубові та довготривало похідні грабові ліси, що сформувалися на сірих лісових ґрунтах різного ступеня опідзолення, на легких лесових відкладах та продуктах вивітрювання корінних порід. Ці ліси звичайно займають найбільш підвищені ділянки рельєфу, характеризуються значно багатшим видовим складом, ніж ценози першого типу. Саме в грабово-дубових лісах найбільш повно представлена світа

середньоевропейських видів, які знаходяться в Центральному Поліссі на східній межі поширення. Крім того, по р. Случ. місцями добре виражений високий правий берег, складений гранітами. Відносна висота окремих скель сягає 20 м над рівнем річки, саме в цих умовах збереглися інтразональні фрагменти дубових лісів зірочникових та конвалієвих із участю субсередземноморських видів, які знаходяться в регіоні на північно-східній межі ареалу.

Флора цього району обстежувалася багатьма ботаніками. Зокрема, в третій чверті 19 століття в околицях Городниці працювали такі відомі ботаніки, як Тишецький, Лаговський, Вернье, які, на жаль, не залишили жодної наукової роботи, але передали свої численні гербарні збори В.Монтрезору та О.Роговичу. Тому знахідки багатьох рідкісних видів з території Городницького РЛП, що проектується, вперше знаходимо саме у працях О.Роговича [8] та В.Монтрезора [4]. Пізніше на цій території вивчали флору І.Шмальгаузен [9] та Й.Пачоський [7]. З 1935 по 1970-ті роки флору району інтенсивно вивчав Ф.Барбарич. Публікації щодо сучасного стану рідкісних рослин району досліджень нечисленні [1, 3].

Дослідження флори Городницького РЛП нами розпочаті у 2000 році, проте флористичні знахідки навіть першого польового сезону мають велике наукове значення та дають загальне уявлення про сучасний стан флори території, що вивчається. Становить інтерес

порівняння списку виявлених на території Городницького РЛП рідкісних видів судинних рослин та порівняння його із ступенем рідкості цих видів у Житомирській області в цілому (табл. 1).

Таким чином, з таблиці 1 витікає, що на території Городницького РЛП, що проектується, знайдені популяції 20 видів судинних рослин, занесених до Червоної книги України, а також 71 регіонально рідкісний вид. Організація охорони наведених вище видів істотно підвищить репрезентативність природоохоронних об'єктів по відношенню до рідкісних видів флори області [6]. Особливо слід підкреслити, що список рідкісних видів, розглянутий нами, дуже близький до списку, наведеного дослідниками для сусіднього Надслучанського РЛП Рівненської області [2], що, безсумнівно, свідчить про флористичну єдність обох згаданих територій.

За ступенем рідкості у Городницькому РЛП раритетні судинні рослини розподіляються таким чином: до дуже рідкісних належать 35 видів, до рідкісних – 23 види, до порівняно рідкісних – 33 види. Отже, більше третини рідкісних видів рослин Городницького РЛП знайдені в парку тільки в одному локалітеті і гостро потребують індивідуальної охорони в межах природних заповідних територій. Декілька видів рослин Житомирської області вперше в регіоні знайдені саме на території

Таблиця 1

Рідкісні судинні рослини Городницького РЛП

Латинська назва	Українська назва	Категорія рідкісності* у Городницькому РЛП	Категорія рідкісності* в Житомирській області
<i>Види, занесені до "Червоної книги України"</i>			
<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch.	Булатка довголиста	I	II
<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	Гніздівка звичайна	III	III
<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. Ex Bernch.) Schult.	Коручка темно-пурпурова	II	II
<i>Epipactis helleborine</i>	Коручка чемерникова	III	III
<i>Lilium martagon</i> L.	Лілія лісова	III	III
<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Любка дволиста	III	III
<i>Platanthera chlorantha</i> (Cust.) Reinchenb.	Любка зеленоквіткова	II	II
<i>Listera ovata</i> (L.) R. Br.	Зозулині сльози яйцевидні	I	III
<i>Carex buxbaumii</i> Wahlenb.	Осока Буксбаума	I	I
<i>Carex umbrosa</i> Host.	Осока затінкова	III	III
<i>Dactylorhiza traunsteineri</i>	Пальчатокорінник Траунштейнера	I	II
<i>Dactylorhiza majalis</i> (Reichenb.) P.F.	Пальчатокорінник травневий	II	III
<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Druce) Soo	Пальчатокорінник Фукса	III	III
<i>Dactylorhiza incarnata</i>	Пальчатокорінник м'ясо-червоний	III	III
<i>Lycopodium annotinum</i> L.	Плаун колючий	III	III
<i>Galanthus nivalis</i> L.	Підсніжник звичайний	I	III
<i>Juncus bulbosus</i> L.	Ситник бульбистий	I	II
<i>Scopolia carniolica</i>	Скополія карніолійська	I	I
<i>Betula obscura</i> A.Kotula	Береза темна	I	III
<i>Allium ursinum</i>	Цибуля ведмежа	I	III
<i>Регіонально-рідкісні види</i>			
<i>Anemona sylvestris</i> L.	Анемона лісова	II	I
<i>Isopyrum thalictroides</i> L.	Рівноплідник рутвицелистий	III	II

Таблиця 1. (Продовження)

Латинська назва	Українська назва	Категорія рідкості* у Городницькому РЛП	Категорія рідкості* в Житомирській області
<i>Geranium phaeum</i> L.	Герань темна	III	III
<i>Andromeda polifolia</i> L.	Андромеда багатоліста	III	II
<i>Asplenium trichomanes</i>	Асплений волосовидний	III	II
<i>Asplenium septentrionale</i> (L.) Hoffm.	Асплений північний	III	I
<i>Polypodium vulgare</i> L.	Багатоніжка звичайна	III	III
<i>Dianthus fischeri</i> Spreng.	Гвоздика Фішера	I	III
<i>Gymnocarpium dryopteris</i> (L.) Newm.	Голокучник дубовий	I	II
<i>Geum allepicum</i> Jacq.	Гравілат алепський	III	III
<i>Campanula cervicaria</i> L.	Дзвоники оленячі	I	II
<i>Campanula bononiensis</i> L.	Дзвоники болонські	III	II
<i>Genista germanica</i> L.	Дрік германський	III	III
<i>Chimaphila umbellata</i> (L.) W. Barton	Зимольбка зонтична	III	III
<i>Melittis sarmatica</i> Klok.	Кадило сарматське	III	III
<i>Malva exsisa</i> Reichenb.	Калачики вирізані	III	III
<i>Cimicifuga europaea</i> Schipcz.	Клопогін європейський	I	I
<i>Gladiolus imbricatus</i> L.	Косарики черепитчасті	I	III
<i>Laser trilobum</i> (L.) Borkh.	Лазурник трилопатевий	I	I
<i>Arctostaphylos uva-ursi</i> (L.) Spreng.	Мучниця звичайна	I	III
<i>Rubus hirtus</i> Waldst. Et Kit.	Ожина шорстка	I	I
<i>Carex vaginata</i> Tausch.	Осока піхвова	I	II
<i>Carex hartmanii</i> Cajand.	Осока Гартмана	II	III
<i>Carex juncella</i> (Fries.) Th. Fries.	Осока ситничковидна	I	II
<i>Primula elatior</i> (L.) Hill.	Первоцвіт високий	I	II
<i>Iris sibirica</i> L.	Півники сибірські	II	III
<i>Vinca minor</i> L.	Барвінок малий	I	III
<i>Utricularia vulgaris</i> L.	Пухирник звичайний	III	III

Таблиця 1. (Продовження)

Латинська назва	Українська назва	Категорія рідкісності* у Городницькому РЛП	Категорія рідкісності* в Житомирській області
<i>Utricularia minor</i> L.	Пухирник малий	I	II
<i>Utricularia intermedia</i> Hayne	Пухирник проміжний	II	II
<i>Rhynchospora alba</i> Vahl.	Ринхоспора біла	I	III
<i>Rhododendron luteum</i> Sweet.	Рододендрон жовтий	III	III
<i>Drosera rotundifolia</i> L.	Росичка круглолиста	II	III
<i>Polemonium caeruleum</i> L.	Синюха голуба	III	II
<i>Juncus squarrosus</i> L.	Ситник розчепірений	II	III
<i>Scorzonera humilis</i> L.	Скорзонера низька	II	III
<i>Helianthemum ovatum</i> (Viv.) Dun.	Сонцєвіт яйцевидний	III	II
<i>Laserpitium prutenicum</i> L.	Стародуб пруський	III	II
<i>Laserpitium latifolium</i> L.	Стародуб широколистий	III	II
<i>Matteuccia struthiopteris</i> (L.) Tod.	Страусове перо звичайне	III	III
<i>Gentiana pneumonanthe</i> L.	Тирлич звичайний	I	III
<i>Phegopteris connectilis</i> (Michx.) Watt	Фегоптерис з'єднуючий	I	III
<i>Viola uliginosa</i> Bess.	Фіалка багнова	III	III
<i>Viola palustris</i> L.	Фіалка болотна	I	II
<i>Phyteuma spicatum</i>	Фітеума колосиста	III	II
<i>Equisetum hyemale</i> L.	Хвощ зимуючий	I	III
<i>Scutellaria altissima</i>	Шоломниця висока	III	II
<i>Melica picta</i>	Перлівка строката	I	I
<i>Dryopteris austriaca</i> (Jacq.) Woynar ex Schinz et Thell.	Щитник австрійський	II	III
<i>Dryopteris cristata</i> (L.) A. Gray	Щитник гребенястий	I	III
<i>Nepeta pannonica</i> L.	Котяча м'ята паннонська	II	II
<i>Dipsacus sylvestris</i> Huds.	Черсак лісовий	I	II
<i>Ononis arvensis</i> L.	Вовчуг польовий	II	III
<i>Myriophyllum alterniflorum</i> DC.	Водоперія черговоквіткова	III	II
<i>Stratiotes aloides</i> L.	Тілоріз алоєвидний	II	III
<i>Ceratophyllum submersum</i> L.	Кушир напівзанурений	I	II
<i>Potamogeton alpinus</i> Balb.	Рдесник альпійський	I	II

Таблиця 1. (Продовження)

Латинська назва	Українська назва	Категорія рідкісності* у Городницькому РЛП	Категорія рідкісності* в Житомирській області
<i>Potamogeton rutilus</i> Wulfg.	Рдесник червонуватий	I	II
<i>Potamogeton praelongus</i> Wulf.	Рдесник видовжений	II	III
<i>Crepis sibirica</i> L.	Скереда сибірська	I	II
<i>Senecio paludosus</i> L.	Жобтозілля болотне	I	II
<i>Vicia cassubica</i> L.	Горошок кашубський	III	II
<i>Inula helenium</i> L.	Дивосил високий	II	III
<i>Lembotropis nigricans</i> (L.) Griseb.	Лемботропіс чорніючий	III	III
<i>Dracocephalum ruyschiana</i> L.	Змієголовник Рюйша	I	II
<i>Cucubalus baccifer</i> L.	Дутень ягідний	II	II
<i>Cotoneaster melanocarpa</i> Fisch. ex Blytt.	Кизильник чорноплідний	II	III
<i>Moneses uniflora</i> L.	Одноквітка одноквіткова	I	I
<i>Polygala decipiens</i> Bess.	Китятки мінливі	II	II
<i>Thelypteris palustris</i> Schott	Теліптеріс болотний	I	III
<i>Cuscuta europaea</i> L.	Повитиця європейська	II	II

*Примітка**

Категорії рідкісності:

I – дуже рідкісний вид (наявне 1 місцезнаходження);

II – рідкісний вид (наявні 2-5 місцезнаходжень);

III – порівняно рідкісний вид (наявні численні локалітети, що скорочують свою чисельність).

Городницького РЛП, і ці локалітети для ряду видів залишаються єдиними відомими в області: гвоздика Фішера, осока Буксбаума, пальчатокорінник Траунштейнера, скополія карніолійська, лазурник трилопатеви, ожина шорстка, рдесник альпійський та деякі інші.

Особливо слід наголосити, що серед популяцій рідкісних видів Житомирської області найбільші за чисельністю особин популяції багатьох видів збереглися саме на території проєктованого Городницького РЛП: любки дволистої, любки зеленоквіткової,

осоки затінкової, пальчатокорінника Фукса, кадила сарматського, синюхи голувої, сонццвіта яйцевидного, фітеума колосистої, тілоріза алоевидного, страусового пера звичайного та ін.

З еколого-ценотичної точки зору рідкісні види рослин розподіляються таким чином: 55 видів є лісовими, 4 види є характерними для теплих узлісь. 10 видів є болотними, 8 – лучними, 9 – водними, 5 – скельними.

З ареалогічного погляду серед рідкісних видів Городницького РЛП найбільш цікавими є три групи видів: середньоєвропейські (переважно гірські), субсередземноморські та бореальні. Середньоєвропейська світа найкраще виявлена серед рідкісних видів, що обумовлене розташуванням району досліджень на межі Західного та Центрального Полісся. Характерна ця світа переважно для дубових та дубово-грабових лісів неморального типу. До її складу входять: осока затінкова, підсніжник звичайний, ситник бульбистий, ситник розчепірений, скополія карніолійська, цибуля ведмежа, рівноплідник рутвицелистий, герань темна, дрік германський, ожина шорстка, первоцвіт високий, фітеума колосиста, фероптерис з'єднуючий, горошок кашубський, жовтозілля болотне, лемботропіс чорніючий та ін. Субсередземноморська світа утворена нечисленними

світлолюбними видами дубових лісів на стрімких західних та південних теплих схилах у долині р. Случ із відслоненнями кристалічних порід. Її складають такі види, як лазурник трилопатевий, шоломниця висока, перлівка строката, котяча м'ята паннонська, сонццвіт яйцевидний. Світа бореальних (північних) видів характерна у Городницькому РЛП для соснових та сосново-дубових лісів, типових для Центрального Полісся. Її складають види, які знаходяться у парку поблизу південної межі поширення: осока Буксбаума, плаун колючий, андромеда балатоліста, голокучник дубовий, зимолубка зонтична, мучниця звичайна, осока піхвова, пухирник малий, росичка круглолиста, водопериця черговоквіткова, одноквіткова тощо. В Городницькому РЛП також наявне невелике ядро видів із східним (переважно сибірським) ареалом, із європейськими диз'юнктивними локалітетами, які в Центральному Поліссі є реліктовими залишками світлолюбного бетулярного комплексу: клопогін європейський, осока ситничковидна, синюха голува, скереда сибірська тощо.

Згаданий список рідкісних видів судинних рослин автори розглядають як попередній, при подальшому детальному вивченні рослинного світу території Городницького РЛП даний список буде розширений та уточнений.

Література

1. Андриєнко Т.Л. Рослинність заказника "Городницький" (Житомирське Полісся) // Укр. ботан. журн. – 1983. – Т. 40, № 2. – С. 107-111.

2. Андриєнко Т.Л., Грищенко Ю.М., Прядко О.І. Біорізноманіття проектованого Надслучанського регіонального ландшафтного парку // Актуальні проблеми створення Надслучанського регіонального ландшафтного парку та шляхи їх вирішення. – Мат. наук.-практ. семінару. – Рівне, 1999. – С. 44-57.

3. Колесник Г.Н., Кучерявая Л.Ф. Редкие и исчезающие виды во флоре окрестностей пгт. Городницы Житомирской области // Проблемы общей и молекулярной биологии. – Вып. 7. – К, 1988. – С. 9-13.

4. Монтрезор В. Обзорение растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской и Полтавской // Зап. Киевского Об-ва естествоиспытат. – Киев, 1886-1891.

5. Орлов О.О. Рідкісні види рослин Житомирської області //

Довідник природних ресурсів Житомирщини. – Житомир: Льонук, 1993. – С. 76-82.

6. Орлов О.О. Флористична репрезентативність природоохоронних об'єктів Житомирської області по відношенню до червонокнижних видів рослин регіону: сучасний стан та перспективи оптимізації // Матер. конф. "Роль охоронюваних територій у збереженні біорізноманіття". – Канев, 1998. – С. 91-93.

7. Пачоский И.К. Флора Полесья и прилежащих местностей // Тр. С.-Петербургского Об-ва естествоиспытат. – 1897-1900 гг.

8. Рогович А. Обзорение семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебного округа: Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской и Полтавской // Киевские Университетские Известия. – Киев, 1868-1869. – 308 с.

9. Шмальгаузен И.Ф. Флора юго-западной России, т.е. губерний Киевской, Волынской, Подольской, Черниговской, Полтавской и смежных областей. – Киев, 1886. – 783 с.